

pescentibus dentibus acerbos ipse consumeret. Cogitabat quia *beatius est dare quam accipere*; et: *Beatus qui subtrahit manus suas ab omni munere*. Hæc et alia sancto mentis examine trutinans compensabat. Mane autem facto, me primum adesse præcepit. Tunc sibi dilecti Baruntii memoriam, prout sæpius consueverat, cœpit habere. O, inquit, si ille charissimus frater noster adesset Baruntius (43), salutiferi consilii nobis propinasset poculum! Nunquam enim mihi ut acciperem persuasit, imo ut terrena spernerem semper suggessit. Munera ista, quæ tali velamento nobis deferuntur, non esse accipienda recogito; justitiam enim Dei occasione qualibet vendere timeo; terrenarum rerum negotiator esse non debeo. Quid tibi super hoc videatur edicito. Postquam vero hujus mihi consilii ausum tribuit, non solum, quia voluerat, laudavi, sed ut faceret multis precibus postulavi, et quod pauperem Christum pauperes

(43) S. Petrus D. in disputatione De variis apparitionibus et miraculis cap. 1, ait: Baruncius planè mihi frater unanimes et in amoris præcipui dulcedine

A sequi debemus, sanctis ejus auribus inculcavi. De quo quidem consilio suæ paternitatis amor in me nasci, vel potius, ut puto, cœpit augeri, quanquam hactenus nec ad mei vel alicujus notitiam amor ipse pervenerit; quasi enim quodam gelu adhuc in gemma constrictus, nec ad fructuum maturitatem, nec ad floris teneritudinem, nec etiam ad frondium viriditatem erupit. Tandem ne æternæ retributionis fructus aliquo nobis munere deperiret, et temporalis oblatio præmium æternum consumeret, renuente et contradicente abbate, prædicta munera eidem dimissimus, et hujusmodi pondere nos onerare penitus renuimus, nihilque ab eo, præter nobis necessaria, et quæ itineris prolixitas requirebat, nos accepisse recolo. Sic officiis salutationis ex utraque parte exhibitis, levigati et alacres ad dilecti fontis solitudinem redivimus Avellani (44).

singularis, etc.

(44) Anno 1063 die 5, ante Kal. Novembris. Confer. Petri D. epist. lib. vi, 5.

EXPOSITIO CANONIS MISSÆ (45)

SECUNDUM PETRUM DAMIANI (46).

1. *Qui pridie quam pateretur*. Ecce, cum nunc ad summum sacramenti virtutem accedamus, deficit lingua, sermo disparet, superatur ingenium, opprimitur intellectus. Quis enim novit ordinem cœli et ponat rationem ejus in terra? Sed pulsemus ad ostium, si forte clavis aperire dignetur, ut accommodet nobis tres panes, qui maxime nobiscum erunt in hoc convivio necessarii. Fides enim petit et accipit; spes quærit et invenit; charitas pulsat et aperit; petit et accipit vitam; quærit et invenit viam; pulsat et aperit veritatem: Is enim via est, veritas et vita. *Qui pridie*, xv luna prima mensis, quæ tunc exstitit sexta feria, passus est Dominus, et prædicta nocte, videlicet xiv luna prima mensis ad vespertas, ut legis figuras impleret, post typicum pascha corporis et sanguinis sui sacramentum instituit, et calicem tradidit frequentandum. Sic enim fuerat præfiguratum in Exodo: *Decima die primi mensis tollat unusquisque agnum per domos et familias, et servabit eum usque ad xiv diem mensis hujus, immolabitque eum universa*

C *multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et sument de sanguine ac ponent super utrumque postem in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus. Et post pauca: Est enim Phase, id est transitus Domini. Transitum istum Joannes determinat dicens: Ante diem Pascha sciens Jesus quia venit hora ut transeat de hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, in finem dilexit eos. Et facta cœna, complevit ea quæ fuerant figurata. Ægyptus est mundus; exterminator, diabolus; agnus, Christus; sanguis agni, passio Christi; domus animarum, corpora; familiæ domus, cogitationes cordis. Hoc sanguine tingimur per passionis fidem; illa tingimur per passionis imitationem, signum crucis intus et foris opponentes contra adversarias potestates. Denique carnes agni comedimus cum in sacrificio corpus Christi suscipimus, et azymos panes, id est sincera opera, cum lactucis agrestibus, id est cum amaritudine.*

(45) Egregium hoc opusculum in editione Operum S. Petri Damiani per Const. Cajetanum curata desideratur, neque id Trithemius aliive seu vetustiores seu recentiores bibliographi novisse videntur. Exstat tamen in Vaticano regio codice 524 cum recitato a nobis titulo, qui tum initio, tum etiam in fine opusculi scribitur. Unus Montfauconius, biblioth. mss., p. 16 et 68, memorat hoc S. Petri D. scriptum ex indice codicum senatoris Petavii, quos plerosque omnes in reginæ Svecæ bibliothecam, nunc Vaticanam, transivisse scimus. Existimo igitur nostrum

codicem 524 ipsum esse Petavianum, nota tantummodo immutata numerali. Opusculum quidem commendatione meâ non indiget, tum ob auctoris gloriosum nomen, tum propter reconditam theologiam et religiosæ pietatis sensus eximios.

(46) Damioni non Damianum habet codex, et quidem scimus Petrum dictum Damiani, in fratris benivoli gratiam. Attamen sodalis Petri in descriptione itineris gallici n. 2, alique auctores scribunt Damianus.

2. *Accepit panem.* Ideo panem et vinum in sacrificium corporis et sanguinis sui Christus instituit, quod sicut præ cæteris cibis corporalibus panis et vinum reficiunt, ita corpus et sanguis Christi præ cæteris cibis et potibus spiritualibus interiorum hominum reficiunt et saginant. Unde, *caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Quia vero Christus accepit panem et calicem in sanctas ac venerabiles manus suas; et sacerdos exemplo Christi carnem et sanguinem in manus accipiens, utrumque per se benedicit crucis signaculo. Panis fermentatus non debet offerri in sacrificium, tum ratione facti, tum ratione mysterii. Sic legitur in Exodo. Fermentum etiam corruptionem significat, teste Apostolo: *modicum fermentum totam massam corrumpit.* Græci tamen in suo pertinaces errore de fermento conficiunt. *Elevatis oculis in cælum.* Hæc quidem verba nullus evangelista describit. Quis ergo tantæ præsumptionis exstitit aut audaciæ ut hæc de se exponat? Sane istam formam ab ipso Christo acceperunt apostoli, et ab ipsis Ecclesia. Multa quidem tam de verbis quam de factis prætermiserunt evangelistæ, quæ tamen apostoli suppleverunt; possunt tamen hæc ex aliis locis Evangelii comprobari. Joannes enim Lazari suscitationem describens testatur quod *Jesus elevatis sursum oculis dixit: Pater, gratias ago tibi quoniam audisti me.* Item alibi: *Et sublevatis in cælum oculis dixit: Pater, clarifica Filium tuum.* Sed sicut in cælum oculos levavit ad Patrem, cum animam Lazari revocaret ad corpus, quanto magis credendum est quod tunc oculos ad Patrem in cælum levaverit, cum panem et vinum in corpus proprium commutabat. *Gratias agens.* Hinc quoque colligitur unde sacrificium laudis. Gratias agebat non pro se, sed pro redemptione hominum sic futura.

3. *Benedixit.* Quidam dixerunt quod Christus confecit cum benedixit, litteram construens hoc ordine: *accepit panem et benedixit;* subaudiendum est, *dicens: Hoc est corpus meum.* Prius ergo illa protulit, ut eis vim conficiendi tribueret; deinde protulit eadem, ut apostolos formam conficiendi doceret. Sane dici potest quod Christus virtute divina confecerit corpus ea forma expressa sub qua posteri benedicerent; ipse namque per se virtute propria benedixit; nos autem ex illa virtute quam edidit nobis. Cum ergo sacerdos illa Christi verba pronuntiat: *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus,* panis et vinum in carnem et sanguinem convertitur illa Verbi virtute qua *Verbum caro factum est et habitavit in nobis;* qua *dixit et facta sunt;* qua feminam in statuam mutavit; qua virgam convertit in colubrum; qua fontes mutavit in sanguinem; qua aquam commutavit in vinum. Nam si verbum Eliæ potuit ignem de cælo deponere, verbum Christi non poterit panem in carnem mutare? Quis hoc audeat putare de eo cui nullum verbum est impossibile, *per quem omnia facta sunt, sine quo factum est nihil?* Certe magis est creare quod non est quam mutare

quod est: ac longe majus est quod non est de nihilo creare quam quod est in aliud transmutare. Si dixerit aliquis: Certus sum ego omnino quod valeat, non sum certus quod velit; si dubitat ergo quod, cum Christus accepisset panem, benedixit, *hoc est corpus meum,* Veritas hoc dicit, et ideo verum est omnino. Et alibi: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Et ad majorem veritatis expressionem adjunxit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.*

4. Ego vero qui vitam æternam habere desidero, carnem Christi veraciter comedo et sanguinem ejus veraciter bibo, illam utique carnem quam traxit de Virgine, et illum sanguinem quem effudit in cruce. Sicut et vidua Sarephthana quotidie comedebat, et non diminuebatur farina de hydria, et oleum de lecytho; sic universa Ecclesia quotidie sumit, et nunquam consumit carnem et sanguinem Domini nostri Jesu Christi. Verum an partes in partes, an totum in totum transeat, novit ille qui facit; ego quod residuum est igne comburo, nam credere jubemur, distinguere prohibemur. Sed quia instat quærentis improbitas, salva fide concedemus quod talis panis in tale corpus commutatur, nec pars in partem. Reor tamen, salva fidei majestate, quod, ubi panis est consecratus, totus est Christus in tota specie panis, totus sub singulis partibus, totus in magno, totus in parvo, totus in integro, totus in fracto. Scio tamen quod dicitur a quibusdam: *Quandiu species integra est, sub totali specie totale corpus existit; ubi vero dividitur, in singulis divisionibus incipit esse totum,* sicut in speculo, dum est integrum, una tantum apparet insipientis imago; sed, ipso fracto, tot apparent imagines quot sunt fracturæ. Quæritur utrum corpus Dominicum sit locale, utrum faciat localem distantiam, utrum dici debeat quod jacet aut sedet aut stat; sed et alia multa circa præsentem articulum inquiri possent, quæ melius intacta volo relinquere quam temere definire; nam *bestia quæ tetigerit montem lapidabitur.* Tutius est in talibus citra rationem subsistere quam ultra rationem excedere, ne forte, quod absit, ossa regis Idumææ redigantur in cinerem.

5. *Fregit.* Solet a multis inquiri, sed a paucis intelligi, quid frangitur ibi, quid a mure corroditur, quid inde crematur cum sacramentum concrematur. Responsio. Sicut miraculose convertitur substantia in corpus Dominicum et incipit esse sub sacramento; sic quodammodo miraculose revertitur, cum ipsum ibi desinit esse. Et non valet ibi locus a conjugatis, hic est calor, sapor, qualitas et quantitas, cum nihil ab alterutro sit coloratum aut saporatum, quid æquale miraculum? Quippe vincit naturam, et legi detrahit dispensatio; nec debueris quærerere naturam in gratia, nec consuetudinem in miraculo. Sane natura Dei est Trinitas, videlicet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. In hypostasi Filii et trinitas substantiarum, videlicet deitas, corpus et anima; in sacramento corporis Christi est trinitas specierum, videlicet panis, vinum, et aqua. In natura Dei non est

accidens in substantia, ~~et~~ substantia sub accidente; A in hypostasi Filii est accidens in substantia, et substantia sub accidente. Dicamus ergo ad primum quod forma panis frangitur et atteritur, sed corpus Christi sumitur et comeditur, ea quæ notant corruptionem, ad formam panis referentes; ea vero quæ notant acceptionem, ad corpus Christi.

6. *Dedit.* Quæritur utrum corpus suum in cœna dederit mortale an immortale, passibile an impassibile? Sufficere credo si dicatur: tale dedit quale voluit; potest tamen concedi, salva fide, quod tale dedit quale tunc habuit, mortale videlicet et passibile, non tamen quod posset pati sub sacramento, sed quia sub sacramento poterat pati, passibilis credebatur nec lædebat. *Discipulis.* Solet dubitari an Judas acceperit. Quod videtur, cum dicat: *Bibite ex hoc omnes.* Sed quæritur qua ratione medicus salutaris medicinam dabat ægroto, quam ei sciebat mortiferam? Ad hoc scilicet dabat, ut suo doceretur exemplo quod sacerdos non debet ulli communionem negare, cujus crimen, etsi sibi sit notum, non tamen Ecclesiæ, ne forte non sit corrector, sed proditor. *Accipite et manducate.* Non est intelligendum quod sumptum corpus de manu Domini sibi discipuli ministrarent, sed qui consecravit, idem et ministravit. Fortassis adhuc cogitatio pulsat animum, quærens quid fiat de corpore Christi postquam fuit sumptum et comestum? Christus de ore transit ad cor; melius est ut procedat in mentem quam descendat in ventrem. Cibus hic non carnis, sed animæ venit ut comedatur, non ut consumatur; ut gustetur, non ut incorporetur; ore comeditur, sed non in stomacho digeritur; reficit animum, non effluit in secessum. Quod si forte secessus aut vomitus post solam Eucharistiæ comestionem evenerit, in hoc species ad proprietatem sensui famulatur, quæ quantum ad nos servat per omnia corruptibilis cibi similitudinem, sed quantum ad se non amittit inviolabilis corporis veritatem. Species quidem corroditur et maculatur, sed veritas nunquam corrumpitur aut coinquinatur. Siquando tale quid videris, nihil time illi; sed esto sollicitus tibi, ne tu forte lædaris, si male credideris.

7. *Hoc est corpus meum.* Quæritur quid demonstret sacerdos per hoc prænomen *hoc*? Si panem, pani nunquam congruit esse corpus Christi, sed demonstrat corpus Christi; sed quando profertur ipsum pronomen, nondum est transsubstantiatio. Respondetur, quod sacerdos non demonstrat, cum illis verbis non utatur enuntiative sed recitative, quemadmodum cum ait: *Ego sum vitis vera, ego lux mundi, et multa alia. Simili modo.* Sub utraque specie scilicet panis et vini utrumque, id est corpus et sanguis, consecratur; neutra tamen superfluit, ut ostendatur quod Christus totam humanam naturam assumpsit, ut totam redimeret; panis enim refertur ad corpus, vinum ad animam. *Postquam cœnatum est.* Post cœnam dedit hoc sacramentum, ut ultimum testatoris mandatum arctius memoriæ commendaret.

Non ideo tamen est calumniandum Ecclesiæ quod a jejunis accipitur; placuit enim Spiritui sancto ut in honorem tanti sacramenti primum os Christiani intraret. *Accipiens et hunc præclarum calicem.* Continens metonymice ponitur pro contento. *Hic est calix sanguinis mei, novi et æterni testamenti,* id est firmatio novæ æternæ promissionis. Quæritur utrum aqua cum vino convertatur in sanguinem? Dicitur enim quod aqua significat populum, et vino miscetur, ut Christo populus admistus significetur. Dico aquam transire in vinum, cum multo vino modicum infundatur aquæ. Quæritur an vanum sit quod geritur, si forte aqua prætermittatur? Dico, si ignorantia vel oblivione aquam prætermisit aliquis, graviter puniatur; non tamen sit etiam irritum sacramentum. Tribus ex causis sacramentum corporis et sanguinis sui sub alia specie sumendum instituit: ad augendum meritum, ad fovendum sensum et ad vitandum ridiculum; ad augendum meritum, quia aliud ibi cernitur, et aliud creditur; ad fovendum sensum, ne abhorreret animus quod cerneret oculus; ad vitandum ridiculum, ne insultaret paganus si id ageret Christianus. *Mysterium fidei.* Mysterium dicitur, quia aliud cernitur, aliud creditur. *Qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Pro solis destinatis effusus est quoad efficaciam; vro omnibus quoad sufficientiam.

8. *Hæc quotiescunque feceritis.* Non possumus exire de Ægypto nisi celebrando Phase; ergo ut devastante angelo protegāmur, agnum edamus. Sed quoties? Augustinus dicit: Quotidie sumere nec laudo nec vitupero. De Zachæo et centurione legimus: Alter gaudens suscepit Christum in domo sua; alter, *Domine, non sum dignus ut intres sub lectum meum.* Non alter alteri se præposuit. Faciat unusquisque quod pium crediderit esse faciendum; hortor tamen omnibus diebus Dominicis esse sumendum, si tamen mens non sit in affectu peccandi. *In mei memoriam facietis.* Si quis peregre proficiscens, aliquod pignus ei quem diligit relinquit, ut quoties illud aspexerit, illius debeat amicitias memorare, is profecto sine fletu ac desiderio nequit illud aspicere. *Unde et memores.* Quia Dominus ipse præceperat ut hoc in sui memoriam faceremus, idcirco tria commemoranda proponit Ecclesia, scilicet passionem, resurrectionem, ascensionem; quorum primum pullulat charitatem, secundum roborat fidem, tertium lætificat spem. Quid in nobis magis charitatem accendat quam quod *proprio suo Filio non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum?* Quid in nobis magis fidem confirmet, quam quod Christus surrexit a mortuis, primitiæ dormientium et resurrectione mortuorum? *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur.* Quid magis in nobis amplifcet spem quam quod *Christus ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus,* ut ubi est ille, illic sit et minister ejus? Quia vero dicit se memorem Dominicæ passionis, statim acerbiorē ipsius passionis commemorat

[partem], recolens in quinque crucibus quinque plagas. Deinde per tres partes Dominicæ passionis prosequitur, sicut subsequenter ex ipso declarabitur. Abhinc igitur usque dum corporale desuper calicem removetur, Domini passio commemoratur. Nam ut dicit sacerdos, *hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ*, unum crucis signaculum imprimitur super oblatam, significans illa viventis petrae foramina, in quibus residet immaculata columba fructuose nidificans. Tres autem cruces facit pariter super oblatam et calicem, quoniam in tribus verbis primis utraque species intelligitur; nunquam autem in crucis signaculo panis separatur a calice, nisi cum separatim nominatur.

9. Hic oritur non prætereunda silentio quæstio, quare super hostiam benedictam et plenissime consecratam adhuc benedictionis signum exprimitur? Imo talia sunt quædam subjuncta in canone, quæ videntur innuere, quod nondum sit consecratio consummata. In canone siquidem aliud verba significant, aliud signa portendunt (47). Verba namque principaliter spectant ad Eucharistiam consecrandam, signa vero principaliter pertinent ad historiam recolendam. Hoc capitulum *qui pridie quam pateretur* in fine canonis subjici debuisset, quoniam in eo consecratio consummatur; sed quoniam impedisset ordinem historiæ, quasi quadam necessitate compulsus capitulum illud quasi cor canonis, ita in medio collocavit, ut quæ sequuntur intelligantur præcedere, secundum illam figuram qua sæpe fit, ut quæ ratione succedunt intellectu præcedant. Vel potius, ut tam litteræ quam historiæ suus ordo servetur, dicatur quod signa pertinent ad historiam recolendam, verba ad consecrata hoc modo; nos tui primi, videlicet sacerdotes, sed et plebs tua sancta, scilicet populus Christianus; nam populus agit voto, sacerdotes peragunt mysterio.

10. *Offerimus præclaræ majestati tuæ*, id est præ cæteris claræ; nam si *justi fulgebunt sicut sol in regno Patris*, quanto clarius divina majestas præfulget! *De tuis donis*, id est de fructibus segetum, quantum ad panem qui est consecratus in carnem. *Ac datis*, id est de fructibus arborum, quantum ad vinum quod est consecratum in sanguinem. De istis, inquam, et de illis *offerimus hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam*, id est Eucharistiam immunem ab omni culpa originali, veniali et criminali; vel puram quantum ad cogitationem, sanctam quantum ad locutionem, immaculatam quantum ad operationem, quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*. Hoc est *panem sanctum*, id est sanctificantem, datorem vitæ æternæ, quan-

tum ad stolam carnis; et *calicem salutis perpetuæ*, quantum ad stolam animæ. *Supra quæ propitio ac sereno vultu*, id est respectu placabili digneris respicere; non quod vultus ejus mutetur aliquando, sed tunc Deus vultum suum super nos illuminat et serenat, cum misericordiam suam super nos exhibet et declarat (48), secundum illud psalmi; *illuminet vultum suum super nos et misereatur nostri*. *Sicuti accepta habere dignatus es munera Abel*, etc. Adverbium istud sicuti similitudinem innuit, non exprimit quantitatem; multo quidem acceptius est hoc sacrificium quam quod obtulit Abel, Abraham, Melchisedech; valet enim res plus quam umbra, veritas quam figura. Offeramus ergo sicut Abel, qui corpus obtulit, et se totum Deo subdidit, et ideo dicit; *Respexit Deus ad Abel et ad munera ejus*, sed prius respexit ad Abel quam ad munera. Sacrificium offeramus, arietinam proterviam, feritatem taurinam, hircinamque libidinem jugulantes, juxta illud psalmi: *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum, offeram tibi boves cum hircis. Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*. Hoc addidit in canone Leo papa.

11. *Supplices te rogamus*. Post cœnam *exiit Jesus in montem Oliveti, et progressus pusillum procidit in faciem suam orans*. Ideo sacerdos inclinans se orat. Tunc accessit traditor et osculatus est eum; quod repræsentat sacerdos per osculum altaris. Et quia *Jesus factus in agonia prolixius orabat, tertio dicens eundem sermonem*: sacerdos facit tres cruces, primam et secundam distincte super oblatam et calicem dicens: *Sacrificium Filii tui corpus et sanguinem sumpserimus*; tertiam se ipsum signando in facie cum dicit: *Omni benedictione cœlesti et gratia repleamur*. Quia *factus est sudor ejus sicuti guttæ sanguinis decurrentis in terram*, forte propter sudorem corporis crucem imprimit super corpus, propter guttas sanguinis crucem imprimit super sanguinem; quia *procidit in faciem*, crucem imprimit in faciem. Vel per duas cruces quas facit sacerdos super corpus et sanguinem, designantur vincula et flagella, quibus elicitus est sanguis, cujus livore sanati sumus; per crucem quam facit sibi in facie, recolitur illud quod exspuebant in faciem ejus, et palmas in faciem dabant et velabant faciem.

12. *Jube hæc perferri*. Tantæ sunt profunditatis hæc verba ut intellectus humanus vix sufficiat penetrare; nam et beatus Gregorius, tanti secreti interpretes (49), de hora immolationis ineffabiliter loquens: Quis, inquam, fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo mysterio choros angelo-

(47) Cod., *alia verba significant, alia verba protendunt*.

(48) Hic S. Petrus sine dubio respicit ad Flori diaconi expositionem canonis. Videtis biblioth. PP. Lugdun., tom. XV, p. 77. G. Vicissim Petrum hoc loco imitatus videtur interpretes anonymus cano-

nis missæ, sæculo xv typis impressus, quem lego in codice Palatino 607. Dissidet vero ubique expositioni Canonis, auctore Odone Cameracensi, quæ impressa legitur bibl. præd. tom. XXI.

(49) Hic quoque imitatur Florum Petrus, et interdum alibi.

ram adesse, summis ima sociari, terram cœlestibus A
iungi, unum et idem ex visibilibus et invisibilibus
seri? Et alibi dicit: Uno eodemque tempore ae
momento et in cœlos rapitur ministerio angelorum
consecratum corpus Christi, et ante oculos sacer
dotis videtur in altari, salvo tamen occulto cœlestis
sacramenti sacramento. Possunt verba, licet simplicius,
tamen securius hic intelligi, *jube hæc*, id est vota
fidelium, videlicet supplicationes et preces, *perferri*
per manus sancti angeli tui, hoc est per ministerium
angelorum, secundum illud quod ait angelus ad
Tobiam: *Quando orabas cum lacrymis; ego obtuli*
orationem tuam Domino. — *In sublime altare tuum*,
hoc est in conspectum divinæ majestatis tuæ. Porro
sicut beatus Augustinus determinat, non dicitur an
gelus orationes nostras offerre Domino, quia tunc B
primo noverit Deus quod volumus, quia Deus novit
omnia antequam fiant, sed quia necesse habet ra
tionalis creatura temporales causas ad æternitatem
referre, sive petendo quæ gratiose fiant, sive con
sulendo quid faciat, ut quod Deo jubente imple
ndum esse cognoverit, vel evidenter vel latenter re
portet. Hinc etiam evidenter apparet quod angeli in
sacrificio semper assistunt.

13. *Memento, Domine.* Orat pia mater Ecclesia
non solum pro vivis, sed etiam pro defunctis, et eos
sacræ intercessione oblationis commendat sanctis;
sive quia sanguis iste pretiosus, qui pro multis
effusus est in remissionem peccatorum, non solum
ad salutem viventium, sed etiam ad absolutionem
[valeat] defunctorum. *Qui cum signo fidei.* Non quod C
ibi sit fides, quia fides et spes evacuabuntur, sed
signum fidei pro caractere christianitatis accipitur
quo fideles ab infidelibus discernuntur. *Et dormiunt*
in somno pacis. Secundum illud: *In pace in idipsum*
dormiam. Sacra Scriptura appellat dormientes, ut
ait Apostolus: *Nolumus vos ignorare de dormientibus.*
Et Dominus in Evangelio: *Lazarus amicus noster*
dormit. Propitiare, Domine, et omnibus in Christo
quiescentibus. In hoc loco sacerdos, quorum malue
rit, debet agere memoriam specialem. *Locum refri*
gerii, in quo non est ardor peccatorum. *Lucis,* in
quo non est obscuritas tenebrarum. *Et pacis,* in quo
est conflictus pœnarum. *Nobis quoque peccatoribus.*
Nam *si dixerimus quod peccatum non habemus, nos*
met ipsos seducimus, et veritas in nobis non est. Cum D
Joanne, Stephano, Matthia, Barnaba. In hac secun
da commemoratione sanctorum ex magna parte
supplentur quæ de præmissis sanctis jubebantur.
Sed quæritur quare Joannes repetitur, et quare
Stephanus sociatur Joanni, et quare præmittitur
Matthiæ et Barnabæ? Sane Joannes in prima
commemoratione cum aliis disponitur propter apo
stolatam; in hac commemoratione repetitur et
cum Stephano sociatur propter privilegium cœliba
tus, virgines enim sunt. Propterea cæteris præmit
titur virginitas et maxime commendatur, quia Chri
stus in cruce matrem Virginem virgini commendavit.
Stephani vero virginitas ex eo maxime deputatur,

quod deputatus est ab apostolis ad ministerium vi
duarum; et ideo in hoc quod feminis est præpositus,
testem meruit sincerissimæ castitatis. Posset tamen
non evangelista, sed Baptista Joannes intelligi; nec
obstat quod præmittitur tum apostolis tum etiam
martyribus, cum Baptista merito inter martyres
possit numerari. *Non æstimator meriti.* Non secun
dum exigentiam meritorum retribuit, sed citra con
dignum puniendo, et supra condignum remunere
ndo.

14. *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona*
creas. Nam *omnia per ipsum facta sunt et vidit Deus*
cuncta quæ fecerat, et erant valde bona. *Creas,* ergo
condendo naturam; *sanctificas,* consecrando natu
ram; *vivificas,* transsubstantiando creaturam; *et*
benedicis, accumulando gratiam. Est autem simplex
providentiæ demonstratio. *Hæc enim omnia,* id est
panem, vinum et aquam, *semper bona creas,* secun
dum causas primordiales; *sanctificas,* secundum
causas sacramentales; *vivificas,* ut transeant in
carnem et sanguinem; *et benedicis,* ut conferant
unitatem et charitatem; *per ipsum,* tanquam per
mediatorem; *cum ipso,* tanquam coequali; *in ipso,*
tanquam consubstantiali; in Patre quippe notatur
auctoritas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto co
ævitas. Auctoritas in Patre propter principium;
æqualitas in Filio propter medium; coævitas in
Spiritu sancto propter consortium. Sexta feria cru
cifixus est Dominus hora tertia linguis Judæorum,
quod narrat Marcus; sexta, manibus gentilium,
quod narrat Joannes; et circa horam nonam *incli*
nato capite, emisit spiritum. Ad recolendam ergo
crucifixionem, quæ hora tertia facta est linguis
Judæorum ter clamantium; *Crucifige,* et rursus:
Tolle, tolle, crucifige, sacerdos facit tres cruces
super oblatam et calicem, cum dicit *sanctificas, vi*
vificas, benedicis. Ad recolendam vero crucifixio
nem, quæ post intervallum trium horarum facta est
manibus gentilium, facit item tres cruces cum ho
stia, dicendo super calicem: *per ipsum, et cum ipso,*
et in ipso. Postmodum vero ad designandam divisio
nem carnis et animæ Domini morientis, facit duas
cruces in ore calicis, cum dicit: *Tibi Deo Patri omni*
potenti in unitate Spiritus sancti, Deus. Dum enim in
Christo tres sint unitæ substantiæ, divinitatis ad
corpus, divinitatis ad animam, et animæ ad corpus
divisum ab anima, propterea non tribus crucibus,
sed duabus mors Domini designatur.

15. Sacerdos etiam super mensam altaris manus
extendit, quia Christus super aram crucis manus
expandit. Subtilius tamen ac profundius hæc pos
sumus figurare; tres quippe cruces significant tres
cruciatos quos Christus in cruce sustinuit, videli
cet passionem, propassionem et compassionem;
passionem in corpore, propassionem in mente,
compassionem in corde. De passione dicit propheta.
O vos, qui transitis per viam, attendite et videte
si est, etc. Etiam: *Foderunt manus meas, et pedes*
meos. De propassionem mentis Dominus inquit: *Ti-*

stis est anima mea; et item: *Cœpit Jesus pavere et tædere.* De compassione cordis pro crucifixoribus oravit: *Pater, ignosce illis.* Ideo vero sacerdos facit has cruces cum hostia super calicem, quia Christus hujusmodi cruciatus in corpore super patibulum [pertulit]; per calicem enim passio designatur: secundum (50) illud: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste.* Duæ vero cruces, quæ facit in latere calicis, designant duo sacramenta, quæ de latere Domini profluxerunt, videlicet aqua regenerationis et sanguis redemptionis. Corporale desuper calicem removetur, quia velum templi scissum est, secundum quod de eo scriptum erat, hactenus erat clausum, et lignum missum est in aquis Marath, et dulcoratæ sunt. Tunc exaltatum parumper sacramentum de altari sacerdos deponit ipse et diaconus, quia venit Joseph ab Arimathia, venit et Nicodemus, et impetratum a Pilato corpus Jesu sepeliebant. Et quia advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, diaconus super os calicis corporale reponit. Quia nunc factus est in pace locus ejus, diaconus mensam altaris osculatur. Quia factus est principatus super humerum ejus, diaconus manum pontificis osculatur.

16. Sacrificium igitur septem vicibus signatur in canone; prima vice ter, ubi dicitur, *hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata* propter ternam Christi traditionem, quæ facta est de eo a Juda et a Judæis. Secunda vice quinquies, ubi dicitur: *quam oblationem tu, Deus, digneris facere benedictam, ascriptam et ratam, ut fiat corpus et sanguis;* propter C quinque partes venditoris, sed et venditi et emptorum, videlicet sacerdotum, Scribarum et Phariseorum. Tertia vice bis, ubi dicitur, *accipiens panem, benedixit et fregit. Similiter et hunc præclarum calicem, gratias agens, benedixit,* propter benedictionem panis qui transsubstantiatur in carnem, et vini quod transsubstantiatur in sanguinem. Quarta vice quinquies, ubi dicitur: *hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ et calicem salutis perpetuæ,* propter quinque Domini plagas. Quinta vice bis, ubi dicitur, *sacrosanctum corpus et sanguinem,* propter vincula in quibus ligatum est corpus, et flagella quibus elisus est sanguis. Sexta vice ter, ubi dicitur, *sanctificas, vivificas, benedixit,* propter crucifixionem quæ facta est hora D tertia linguis Judæorum clamantium ter: *Crucifige.* Septima vice quinquies, ubi dicitur, *per ipsum, et cum ipso, et in ipso, tibi Deo patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti,* ter super calicem propter tres cruciatus quos Christus sustinuit, passionis, propassionis et compassionis; et bis in latere calicis propter aquam et sanguinem qui de latere Christi profluxerunt. Inter has septem vices sacrificium signatur duabus vicibus bis, et tribus vicibus quinquies, et duabus vicibus ter; simul omnibus quin-

quies quinque, quæ sunt simul 25. Qui numerus per se ductus semper in se ipsum reducitur; nam quinquies quinque sunt 25; quinquies 25 sunt 125: 125 quinquies sunt 625; et ita semper abundat quinarius numerus et in se ipsum reducitur, si ducatur in infinitum, quamlibet eum multiplices. Eucharistiæ sacramentum semper idem est sacrificium.

17. Non solum autem crucis impressio, verum etiam vocis expressio quæ gesta sunt juxta crucem insinuant. Sacerdos enim voce paululum expressa, percusso pectore, silentium interrumpit, repræsentans contritionem et confessionem latronis; vel etiam exultatione vocis, et tuncione pectoris exprimitur illud, quod *centurio et qui cum eo erant, visis iis quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: Vere Filius Dei erat iste; et percutientes pectora revertebantur.* Quia vero *Jesus clamans voce magna emisit spiritum,* levat sacerdos vocem dicendo, *per omnia sæcula sæculorum.* Videlicet quia *mulieres lamentabantur fientes Dominum,* chòrus quasi lamentando respondet, *amen.* Jesus voce magna clamabat: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum;* et ideo sacerdos elevata voce pronuntiat: *Pater noster, qui es in cælis.* Hanc orationem post canonem beatus Gregorius censuit recitari super hostiam; hæc enim oratio cæteris omnibus multis rationibus antecellit, scilicet auctoritate doctoris, bonitate sermonis, sufficientia petitionis, fecunditate mysteriorum. Sunt hic septem petitiones quæ adaptantur septem donis, septem virtutibus, septem beatitudinibus, contra septem vitia capitalia. Homo enim est ægrotus, Dominus est medicus; vitia sunt languores, petitiones sunt planctus, dona sunt antidota, virtutes sunt sanitates, beatitudines sunt gaudia felicitatis. Quod sequitur secretæ silentium, quietem significat Dominicæ sepulturæ. In Sabbato Christus secundum carnem quævit in sepulcro; secundum animam descendit ad inferos, ut fortior superveniens fortem spoliaret armatum. *Libera nos, quæsumus, Domine.* Hæc oratio dicitur embolismus (51), et est expositio novissimæ petitionis orationis Dominicæ. Post passionis tristitiam ad resurrectionis gaudium pervenit, secundum illud: *Ad vesperum demorabitur fletus; ad matutinum lætitia.*

18. Diaconus et subdiaconus portant patenam, quam sacerdos accipiens osculatur, et cum ea signum crucis sibi facit in faciem. Hi tam numero quam obsequio stantes illas mulieres significant, scilicet Mariam Magdalenam et Mariam Jacobi et Salome, quæ portantes patenam, id est cor patens latitudine charitatis, in obsequium sepulturæ emerunt aromata. Hanc ergo patenam, id est cor amplum latitudine charitatis, sacerdos accipit, id est Christus acceptat. Quia vero crucifixus ardenti desiderio quærebatur, juxta quod inquit angelus mulieribus: *Scio quod Jesum quæritis crucifixum;*

præcedenti Dominica oratione petitum non sit; nec tamen superfluit, quia est expositio et repetitio septimæ petitionis.

(50) Cod., super.

(51) Sic et anonymus palatinus, qui addit: *id est superexcrescentia, eo quod nihil in ea petitur quod in*

ideo crux cum patena imprimatur in facie; statimque sacerdos osculatur patenam, ostendens quod Christus confestim implevit desiderium mulierum; mox enim occurrit eis dicens: *Avete*. Tunc sacerdos frangit hostiam in tres partes; et duas extra calicem reservatis, cum alia signum crucis facit super calicem, et alta voce dicendo: *Pax Domini sit semper vobiscum*, particulam hostiæ in calicem dimittit. Sacerdos igitur hostiam frangit, ut in fractione panis Deum cognoscamus, sicut illi discipuli in Emmaus. Coniunctio panis et vini significat unionem carnis et animæ in resurrectione Christi denuo supervenientem. Ideo ter signum producit cum hostia super calice, quia virtus Trinitatis animam crucifixi reduxit ad carnem. Ideo etiam fiunt tres cruces super os calicis, quia tres mulieres quærebant crucifixum ad ostium monumenti; de quo diaconus removet corporale, designans quod *angelus Domini revolvit lapidem ab ostio monumenti*. Quid autem illæ partes

significent, Sergius papa determinat, dicens: *« tri-forme est corpus Christi; pars oblatae in calicem missa corpus Christi, quod jam resurrexit, demonstrat; pars comesta, corpus ambulans adhuc super terram; pars in altari usque ad finem missæ remanens, corpus jacens in sepulcro, quia usque in finem sæculi corpora sanctorum in sepulcris erunt. » Pax Domini sit semper vobiscum*. Hoc significat quod stetit Jesus in medio discipulorum, et dixit eis: *Pax vobis*. Quia vero statim dedit eis potestatem remittendi peccata; *quorum, inquit, remiseritis peccata, etc.*, idcirco chorus clamat ad ipsum: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*. Et ne loquamur pacem, et non habeamus in corde, Innocentius pacis osculum dari decrevit et omnibus datur, ut constet populum ad omnia, quæ mysterio aguntur et in Ecclesia celebrantur, suum præbuisse consensum.

Explicit Expositio Canonis missæ secundum beatum Petrum Damiani.

TESTIMONIA NOVI TESTAMENTI

QUÆ

De opusculis beati Petri Damiani quidam ejus discipulus excerpere curavit (52).

TESTIMONIA EX EVANGELIIS.

EX MATTHÆO.

CAPITULA SECUNDUM MATTHÆUM.

1. *Quod in genealogia Domini reprehensibiles solum mulieres interponuntur, et quod Matthæus descendendo XI generationes enumerat, cum Lucas LXXVII ascendendo describat. — 2. Vos estis sal terræ; si sal evanuerit, in quo condietur? — 3. Non potest arbor mala fructus bonos facere. — 4. Inieratos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. — 5. Colligite primum zizania, et alligate fasciculos ad comburendum.*

I. IN EXPOSITIONE EJUSDEM EVANGELII SEU IN SERMONE DE SANCTO LUCA (55).

Illud vero quosdam movere non irrationabiliter potest cur sanctus evangelista reprehensibiles solummodo mulieres in Christi genealogia interponere studuit, sanctas vero et absque ulla contradictione laudabiles silentio præterivit. Sed hoc idcirco fa-

ctum est ut, dum Redemptor noster de peccatoribus natus esse describitur, pro peccatoribus de caelo ad pœnam descendisse credatur; descendit quippe, ut peccata nostra ipse portaret; ascendit vero, ut divinitatis suæ nos participes faceret, sicut per Apostolum dicitur, quia *mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*. Hinc est enim quod Matthæus descendendo per Salomonem, cujus matrem concupiscendo David peccavit, XL generationes enumerat; cum Lucas ascendendo per Mathan, per cujus nominis prophetam peccatum David explavit, LXX et VII generationes describat. Per Matthæum quippe signatur, quia idcirco Dei Filius ad nos peccatores descendit, ut mortalitatis nostræ particeps fieret; per Lucam vero innuitur quia idcirco post resurrectionem ad

(52) In editione Operum S. doctoris Petri Damiani per Const. Cajetanum curata, exstant quidem collectanea testimoniorum ex Veteri Testamento, quanquam sine carentia; sed collectanea ex Novo desiderantur, qua super re sic loquitur prædictus editor tom. IV, pag. 138: *Admonendum te putamus, lector optime, hujusmodi collectanea ex Operibus S. Petri Damiani excerpta, magna cum diligentia a nobis fuisse conquisita; sed tamen in Vetus duntaxat Testamentum, eaque imperfecta, ut apparet, quæ nunc in lucem damus, fuisse inventa. Nam expositiones Novi Testamenti, quas etiam, ut vetus inscriptio indicat, idem auctor, S. doctoris discipulus, compila-*

vit, reperiri minime potuerunt. Sed certe Cajetanus diligentiam suam in hoc opere vestigando extra Vaticanam bibliothecam exprompsit; nam hujus vetus codex 4950, cujus est recens apographum Ottobon. 982, utraque collectanea tam ex Veteri quam ex Novo Testamento continet. Placet igitur Operum tanti doctoris editionem hoc etiam scripto cumulare.

(53) Sermo de S. Luca; in quo partim leguntur sequentia, exstat in ed. tom. II, p. 279. Sed expositio sive in Matthæum sive in Lucam S. Petri Damiani, si forte exstitit, nulla edita habetur.